

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ενότητα: Η Κοπτική Εκκλησία Β΄ – νεώτερη περίοδος και περιοχή Νουβίας

Δημήτριος Ν. Μόσχος

Τμήμα Θεολογίας

Περιεχόμενα

1. Σκοποί ενότητας	3
2. Περιεχόμενα ενότητας.....	3
2.1 Έκκλησιαστικές εξελίξεις από τον 18ο αί.....	3
2.2 Σημερινή κατάσταση.....	4
2.3 Παράρτημα – Ο Χριστιανισμός στη Νουβία.....	4

1. Σκοποί ενότητας

Η πληροφόρηση για τη ζωή της Κοπτικής Εκκλησίας κατά τη νεώτερη περίοδο.

Η παροχή βασικών γνώσεων για την εμφάνιση και εξέλιξη του Χριστιανισμού στην περιοχή της Νουβίας.

2. Περιεχόμενα ενότητας

2.1 Έκκλησιαστικές εξελίξεις από τον 18ο αί.

Μέ το 1798 φθάνει η Δύση (Ναπολέων Βοναπάρτης) στην Αίγυπτο. Ένα σώμα Κοπτών υπό τον Yaqub –al Gundi συστρατεύεται με τους Γάλλους με τραγικά αποτελέσματα: μετά βίας σώζονται οι αξιωματικοί στη Γαλλία και οι έναπομειναντες Κόπτες από μία γενική σφαγή. Από το 1802 αλλά κυρίως μετά το 1805 η δυναστεία των Μωχάμετ Άλη κυβερνά σχεδόν ανεξάρτητη από την Όθωμανική Τουρκία. Η οικονομική κρίση και η πολιτικοστρατιωτική αδυναμία της Αιγύπτου τη φέρνει στην κυριαρχία των Βρετανών (1882-1952). Οι Βρετανοί κυβερνούν τη χώρα ως προτεκτοράτο, παρόλο που της αναγνωρίζουν μία τυπική αυτονομία το 1914 και ανεξαρτησία μετά το 1922 διατηρώντας την όμως σε καθεστώς πολιτικής υποτέλειας. Μέ τον Πατριάρχη Κύριλλο Δ' (1854-61) ξεκινά μία περίοδος μεταρρυθμίσεων με αρχή την αναδιοργάνωση του κατηχητικού σχολείου και της αγωγής γενικά. Κεντρικό ρόλο στην αναδιοργάνωση όχι μόνον της κατήχησης αλλά και της εκκλησιαστικής ζωής γενικά θα αναδειχθεί ο καθηγητής και Σχολάρχης του Θεολογικού Σεμιναρίου του Καΐρου Habib Girgis (1874-1951). Συγγραφέας πολλών έκλαϊκευτικών θεολογικών βιβλίων και ιεροκήρυκας ίδρυσε τα πρώτα κατηχητικά περί το 1900 και ανέβασε το ακαδημαϊκό επίπεδο του Σεμιναρίου. Την εποχή αυτή θα έγκαινασθεϊ έτσι μία περίοδος μακρών αντιπαραθέσεων μεταξύ παραδοσιακών και μεταρρυθμιστών κατά την μακρά πατριαρχία του Κυρίλλου Ε' (1874-1927) και κατόπιν με τους Ιωάννη ΙΘ' (1928-1942), Μακάριο Γ' (1944-1945) και Yusab Β' (1946-1956). Από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα δημιουργούνται διάφορα κέντρα κατήχησης, όπως της ένορίας του Αγίου Αντωνίου στο Κάιρο (άμιγώς παραδοσιακή με έμφαση στη γνώση της έκκλ. ιστορίας, αγιολογίας και ΠΔ), της Γκίζας (με έμφαση στο κοινωνικό έργο) και του Geziret Badran (στό Κάιρο) με ανανεωτικό χρώμα και καινοτόμες δραστηριότητες για νέους (νεανικές ενώσεις, έκδρομές κλπ.). Στόν κύκλο αυτό έπαιξαν σημαντικό ρόλο οι Louis Zikri, Suleiman Nessim και Maurice Assad. Στό διάστημα αυτό ανταγωνίζονται για έξουσία εντός της εκκλησιαστικής διοίκησης οι Πατριάρχες με τα magli-al milli (έκκλησιαστικά συμβούλια). Στό μεταξύ ξεκίνησε η έθνικιστική επανάσταση του 1952 με τον Νάσσερ. Η Κοπτική Έκκλησία ειρήνευσε τελικά με την έκλογή του Κυρίλλου του ΣΤ' (1959-1971), που ήταν μία μεγάλη προσωπικότητα που είχε μία καλή έπικοινωνία με την κίνηση των Κατηχητικών, αναδιοργάνωσε τό ποιμαντικό της έργο, τό νεανικό, τον Μοναχισμό, την ιεραποστολή στην Άφρική, τη διαποίμανση της κοπτικής διασποράς, ενώ συνετέλεσε στην ανεξαρτητοποίηση της Αιθιοπικής Έκκλησίας (βλ. παρακάτω), ανέλαβε έπαφές με την Όρθόδοξη Έκκλησία και ανέμειξε την Κοπτική Έκκλησία στην Οικουμενική Κίνηση. Την ίδια εποχή παρουσιάζεται και η αναβίωση της μοναστικής κίνησης με τον μεγάλο άσκητή και συγγραφέα (πρώην φαρμακοποιό) Matta-al-Maskin (κατά κόσμον

Yussuf Iskander, 1919-2006), ο οποίος μετά από αύστηρή μοναχική ζωή στη Μονή Σαμουήλ στο Φαγιούμ και στο Deir-al-Suriani έποικήσε με άλλους 11 μοναχούς τη γνωστή ιστορική μονή Μακαρίου (Deir Anba Makarius) επίσης στη Σκήτη. Αυτό έδωσε τό έναυσμα για μία ένθουσιώδη και ουσιαστική στροφή προς την ανόρθωση του μοναχισμού. Όλο αυτό τό έργο συνεχίστηκε με τόν Σενούτε τόν Γ' παρά τά προβλήματα (έγκλεισμός σέ μοναστήρι από την Κυβέρνηση τό 1981-1985).

2.2 Σημερινή κατάσταση

Μέ στοιχεΐα του 2008 υπάρχουν περί τΐς 15,5-16 έκ. πιστοΐ παγκοσμΐως έκ τών οποίων περί τά 10, 5-11 έκ. στην Αΐγυπτο. Τά υπόλοιπα σέ διασπορά σΐς ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία, Γαλλία, Γερμανία και Σουδάν. Έπίσης, υπάρχουν προσήλυτοι Άφρικανοΐ 350-400 χιλιάδες στην Αν. Κ. και Ν. Αφρική (έθνικά όμως όχι Αιγύπτιοι). Βεβαΐως, υπάρχουν κι άλλοι Χριστιανοΐ στην Αΐγυπτο. Οΐ Κόπτες ακολουθοΐν τό παλαιό (Ίουλιανό ήμερολόγιο). Διακρίνονται για τΐς ιδιαίτερα μεγάλες ακολουθΐες τους στά βοχαΐρικά (μέ ελληνικές φράσεις) που έλκουν την καταγωγή από αρχαιότατους λειτουργικούς τύπους. Τά Χριστούγεννα αναγνωρίστηκαν ως έπίσημη άργΐα στην Αΐγυπτο από τό 2002.

2.3 Παράρτημα – Ο Χριστιανισμός στη Νουβΐα

Στά νότια τΐς Αιγύπτου και μέχρι τό σημερινό Βόρειο Σουδάν εκτεΐνονταν τά τρία βασΐλεια τΐς Νουβΐας στά όποΐα διαδόθηκε ο Χριστιανισμός από τόν 4^ο ΐσως αΐώνα, αλλά σΐγουρα από τόν 6^ο μέ τόν Ίουστινιανό. Τά τρία κράτη ΐταν ή Νοβαδΐα μέ πρωτεύουσα τό Φαράς, ή Μακουρία μέ πρωτεύουσα τΐ Dongola και ή Άλοδΐα μέ πρωτεύουσα τΐ Soda στη σημερινή περιοχή του Χαρτούμ. Έπάρχει μία αναλυτική περιγραφή του εκχριστιανισμού αυτών των περιοχών από τόν μονοφυσΐτη ιστορικό Ίωάννη Έφέσου μέ πολλά μυθιστορηματικά στοιχεΐα: ότι δηλαδή ο Ίουστινιανός έστειλε ταυτόχρονα μέ τΐ γυναΐκα του Θεοδώρα ΐεραποστόλους, αλλά ή αυτοκράτειρα φρόντισε οΐ δικοΐ της, οΐ Μονοφυσΐτες, νά φτάσουν γρηγορότερα. Φυσικά, αυτά εΐναι μάλλον σχηματικά. Στην πραγματικότητα φαΐνεται ότι κατά την περίοδο του *Ιουστινιανού Α΄* ή ΐεραποστολή αποκτά κάποιο σύστημα και οργανώνεται βάσει σχεδΐου. Η πιο διαδεδομένη άποψη εΐναι ότι αυτό συνέβη για να ελεγχθούν κυρίως οΐ εμπορικοί δρόμοι προς την Ανατολή (Ερυθρά θάλασσα, Κεντρική Ασία) από έθνη που, ως χριστιανικά, θα ένιωθαν φιλία προς τη βυζαντινή αρχή. Από τΐν άλλη υπάρχουν αΐτήματα χριστιανικΐς παγκοσμΐότητας στό κράτος που πάει νά δημιουργΐσει ο Ίουστινιανός, έπομένως, ή ΐεραποστολή πρέπει νά ΐταν και όργανικό κομμάτι τΐς ΐδεολογΐας του. Όπως και να εΐναι, δεν φάνηκε στην οργάνωση της ΐεραποστολής το κράτος να έχει την ακαμψΐα που το διέκρινε για την υποστήριξη της χαλκηδόνειας ορθοδοξΐας στο εσωτερικό του. Ανεχόταν και τους μη χαλκηδόνειους. Αναλυτικότερα τόσο επί Ιουστίνου Α΄ όσο και επί *Ιουστινιανού Α΄* έχουμε οργανωμένη ΐεραποστολή με ικανοποιητικά αποτελέσματα στη Λαζική (Καύκασος), στους Ερούλους (νότια του Δούναβη), στους Αβασγούς και τους Τζάνους (Καύκασος), καθώς και στην έρημο της Σαχάρας κατά τη διάρκεια της Reconquista.

Επίσης ο Ιουστινιανός χρησιμοποίησε τη βοήθεια του Αβησσυνού αυτοκράτορα για να παλινορθωθεί η χριστιανική ηγεμονία στο κράτος των Ομηριτών στην περιοχή της σημερινής Υεμένης. Τα παραπάνω δείχνουν ότι η ίδια η Εκκλησία βρισκόταν σε μία φάση ενδοστρέφειας, καθώς την ενδιέφερε η στερέωση της παρουσίας της μέσα στο κράτος την περίοδο αυτή, ενώ το ίδιο το κράτος έπαιζε ενεργότερο ρόλο, όταν οι πολιτικές συνθήκες το απαιτούσαν.

Μιά ιδιαίτερη περίπτωση μέσα σέ αυτό τό σκηνικό είναι ο Χριστιανισμός στό Faras (ἀρχαιοελληνικά Παχώρας, λατινικά: *Pachoras*; Παλαιονουβικά *Para*) πού ἦταν μιά μεγάλη πόλη στήν Κάτω Νουβία στή Νότια Αἴγυπτο, πού σκεπάσθηκε ἀπό τά νερά τῆς τεχνητῆς λίμνης Νάσσερ τή δεκαετία τοῦ 60. Ἐγινε, ὅμως, μιά μεγάλη σωστική ἐπιχείρηση ἀπό ὁμάδα Πολωνῶν ἀρχαιολόγων.

Εικόνα 1: Νούβιος βασιλιάς στην αγκαλιά του Χριστού, μέσα 12ου αι. (κίονας σε νότιο παρεκκλήσιο).

Ἀναγόμενοι στήν περίοδο πού δούλεψε ἡ ὁμάδα συνειδητοποιοῦμε ὅτι ἡ πόλη ἦταν ἓνα μεῖζον κέντρο κατά τήν Μεροϊτική περίοδο (τό κράτος πού κυριαρχοῦσε πρὶν τόν 4^ο αἰ. στά τρία βασίλεια, 270 π.Χ. ἕως 350 μ. Χ.) καί στέγαζε μεγάλο ναό. Κατά τήν περίοδο τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐλέγχου στή Νουβία, τό Φαράς ἔγινε αἰγυπτιακό διοικητικό κέντρο καί, καθώς τοποθετεῖται πάνω ἀπό τό Abu Simbel ἐμφανίζει σαφεῖς αἰγυπτιακές ἐπιδράσεις. Κατά τήν περίοδο τῆς ἀνόδου τοῦ χριστιανικοῦ κράτους τῆς Νουβίας τό Φαράς ἦταν πρωτεύουσα τοῦ

ήγεμόνα Silko τής Νοβαδίας (Νοβατίας). Όταν αυτή απορροφήθηκε από τό κράτος τής Μακουρίας παρέμεινε ἔδρα ἐπάρχου καί σημαντικό κέντρο τοῦ κράτους. Ὁ καθεδρικός ναός τής πόλεως πού εἶχε θαφτεῖ στήν ἄμμο κατάφερε νά διασώσει σημαντικότερα δείγματα χριστιανικῆς νουβικῆς τέχνης (νωπογραφίες καί ἀρχιτεκτονικά μέλη, κίονες καί κιονόκρανα) πού δείχνουν τή συνέχεια καί τής χριστιανικῆς εἰκονογραφίας ἀλλά καί βυζαντινή ἐπίδραση μέχρι τόν 7^ο-8^ο-καί σέ μερικά ἐπιζωγραφισμένα τμήματα μέχρι τόν 12^ο αἰώνα καί παριστάνουν κυρίως γνωστές καί ἀπό τήν ὑπόλοιπη κοπτική τέχνη βιβλικές σκηνές (Τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ) καί ἀποκαλυπτικά ὀράματα (Μέλλουσα κρίση) καθώς καί σκηνές ἀπό τό Θεομητορικό κύκλο καί ἀγίους, ἀλλά καί τούς τοπικούς ἐπισκόπους καί μονάρχες. Βρίσκονται στό Μουσεῖο τής Βαρσοβίας καί τό Χαρτούμ. Στά μεταγενέστερα χρόνια, πάντως, ἐπῆλθε παρακμή καί τό διοικητικό κέντρο μεταφέρθηκε στό εὐκολώτερα προστατευμένο κέντρο τοῦ Qasr Ibrim.

Βλ. καί Hendricks, B., *A Provisional Revision of the Baqt? Notes on a Letter of Musa Ibn Ka'b, Governor of Egypt, to Kyriakos, King of Makouria and Nobatia (759 AD)*, στό *Acta Patristica et Byzantina* 18 (2007), 60-72.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- eclass.uoa.gr/courses/THEOL120

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Δημήτριος Μόσχος 2014. «Ιστορία Αρχαίων Ανατολικών Εκκλησιών. Η Κοπτική Εκκλησία Β΄ – νεώτερη περίοδος και περιοχή Νουβίας».

Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

opencourses.uoa.gr/courses/THEOL1/

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: Λαϊκό Μουσείο Βαρσοβίας, Πηγή: φωτογραφία συγγραφέα.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

